

Orientalistlik muinasjutt Vanemuise ooperilaval

TEKST KERTTU PILISTE

FOTO RASMUS KULL, YAN REVAZOV

2024. aasta aprillikuus esietendub Vanemuises Giacomo Puccini suurejooneline ooper „Turandot“, lavastajaks Giorgio Madia, kes on varem siinset teatripublikut kostitanud elamustega nii muusika- kui tantsuteatri vallast („Carmen“ 2015, „Don Juan“ 2016, „Viini veri“ 2018). Koostöös muusikajuht Risto Joosti ning kunstnik Maarja Meeruga toob ta vaatajate ette küllusliku sulami muusikast, draamast ja visuaalkunstist. „Turandoti“ nimirollis on eri koosseisudes rahvusvahelise karjääriga Eesti ooperitäht Aile Asszonyi või Läti üks esisopraneid Liene Kinča, prints Calafi rollis Verdi Othello partiiga tuntust kogunud leedukas Kristian Benedikt või noor Iisraeli tenor David Goldberg. Lavastuses teevad kaasa Vanemuise ooperikoori laiendatud koosseis, samuti Tartu Poistekoor, Vanemuise balletitrupp ning Vanemuise sümfooniaorkester.

**Lavakardina tagant
avanev maagia ei ole
elu, vaid suurem kui elu.
Minu jaoks seisneb teatri
vajalikkus just selles,
et pakkuda ülevust ja
inspiratsiooni ning panna
inimesed unistama.**

Kui „Turandot“ 25. aprillil 1926 Milanos Teatro alla Scalas esimest korda publiku ette jõudis, sündis midagi kummalist. Umbes 20 minutit enne etenduse lõppu pani dirigent taktikepi käest ja pöördus publiku poole, öeldes: „Oper lõpeb siin, kuna siinkohal maestro suri.“ Nii avaldas dirigent Arturo Toscanini austust heliloojale, kes oli 18 kuud varem infarkti tagajärjel lahkunud.

Lugu külmast ja kõrgist printsess Turandotist on üsna kaugeleulatuvate juurtega. Turandot oli pärsia luules levinud Kesk-Aasia printsesside nimi. On võimalik, et üks Turandoti loo kaudsetest lähtekohtadest on pärsia poeedi Nizami 12. sajandil kirja pandud eepos. 1712. aastal ilmus François Pétis de la Croix' kogumik „Tuhat ja üks päeva“ Lähis-Ida folkloorist ja mütoloogiast, millest ei puudunud ka väidetavalt pärsia päritolu ning Nizamist inspireeritud jutustus printsess Turandotist. De la Croix' jutustuse ainetel kirjutas Carlo Gozzi *commedia dell'arte* stiilis näidendi „Turandot“ (1762).

Giacomo Puccini kaalus toona ooperi ainesena Shakespeare'i „Tõrksa taltsutust“ ja Dickens'i „Oliver Twisti“, kuid libretist Renato Simoni, kes oli 18. sajandi Veneetsia näitekirjanike asjatundja, soovitas heliloojal tutvuda hoopis Carlo Gozzi teostega, mille hulgas helilooja ise „Turandoti“ välja valis. Libreto kirjutamisel kärbiti ja ajakohastati Gozzi näidendit vastavalt Puccini juhistele, lisaks tugineti Friedrich Schilleri romantismi vaimus tõlkeversioonile Gozzi näidendist. Nii valmis ainus impressionistlikus stiilis itaalia ooper.

Külm ja kõrk printsess, kes esimese armastusega kokku puutudes sulab, inspireeris heliloojat.

Ta hakkas komponeerima juba enne, kui tal libreto lõplik versioon käes oli, kuid tema entusiasmi vaibus, kui ta mõistis, kui keeruline on kirjutada ooperile väärilist lõppu, Turandoti ja Calafi armastusest tulvil duetti. Raskus seisnes nimelt Turandoti sisemise muutumise kujutamises, milles peituvatest võimalustest helilooja alguses niivõrd vaimustuses oli. Nii jäi ooper Puccini püüdluste kiuste lõpetamata. Tema surma järel palus noodikirjastaja helilooja kolleegil Franco Alfanel töö Puccini visandite põhjal lõpule viia.

„Turandotist“ on tänapäeva ooperimaailmas kujunenud väga populaarne teos. Kindlasti seisneb ooperi menu ka selle vaatamängulisuses ja mastaapsuses: Puccini kirjutas teose tavatult suurele orkestrikoosseisule ja ooperikoorile, kellel on ka sündmustikus oluline roll kanda. Ühtlasi nõuab see peaosasse võimsa häälega sopranit. Nii on kujunenud traditsioon, et Turandot on itaalia ooperiroll, mis usaldatakse enamasti Wagneri-lauljatele. See peab paika ka Vanemuise lavastuse puhul: nimiosas eri koosseisudes soleerivad Aile Asszonyi ja Liene Kinča on mõlemad Vanemuise laval üles astunud ka Richard Wagneri „Tristani ja Isolde“ naispeaosas.

Eesti teatriloost on seni nimetada vaid kolm „Turandotti“: 1935. aastal esietendus Vanemuise teatris draamalavastus Schilleri näidendi põhjal, 1939. aastal jõudis Rahvusooperis Estonia publiku ette Puccini ooper, 1995. aastal selle kontsertettekannet.

Puccini ooper on muinasjutuline ja rõhutatult teatraalne teos, muusika eri kihtides ja selle rikastes kõlavärvides avanevad loo tegelaste vastuolud ja ebakõlad, samuti ilmneb inimlik vajadus armastada ja olla armastatud. Giorgio Madia tõlgenduses on „Turandoti“ lähtekohaks orientalism – 18. sajandi keskpaigaks kogu Lääne-Euroopa kultuuriruumi vallutanud mõtteviis, mille vaimus jälgendati Lääne kirjanduses ja kunstis Ida kultuure. Nähtus oli tugevalt mõjutatud Euroopa koloniaaltegevusest, mille käigus küll tihenes suhtlus Ida ja Lääne kultuuride vahel, kuid esines ka sagedat Ida kultuuriliste ja religioossete tõekspidamiste väärtõlgendamist.

Vastab lavastaja Giorgio Madia:

Millised „Turandoti“ libreto kirjanduslikud alused lavastuses kajastuvad?

Ehkki loo juured ulatuvad tagasi Lähis-Ida folkloori ja mütoloogiasse, on võimatu seda seostada ühe autoriga. Just see tundub mulle võluv. Seetõttu tahan lavastuse luua kui orientalistliku muinasjutu. Entusiasm aasiapärase või idamaise esteetika vastu vältas kogu Euroopas mitu sajandit. Ei „Turandoti“ libreto autorid ega helilooja reisinud kunagi Aasiasse, vaid kujutasid seda paika ooperis nii, nagu see nende fantaasias näis. Mulle meeldib nimelt, et tegemist pole realismiga, vaid kujutluspildiga, mille väljundiks on *chinoiserie* ehk hiina kunsti euroopalik tõlgendus.

Miks „Turandot“ praegu lavale tuua – kuidas see astub dialoogi tänapäeva ühiskonnaga?

Kunsti tegemiseks ei ole head või õiget ajastust. Kunst võib küll vahel ühiskonnaga dialoogi astuda, aga see pole selle eeltingimus. Tõtt-öelda teeb mind kurvaks kasvav vajadus sobitada kunsti päriseluga. Kui kunst kujutaks elu, siis milleks teatrit vaja oleks? Lavakardina tagant avanev maagia ei ole elu, vaid suurem kui elu. Minu jaoks seisneb teatri vajalikkus just selles, et pakkuda ülevust ja inspiratsiooni ning panna inimesed unistama.

Lavastusse on kaasatud ka Vanemuise balletitrupi tantsijad. Mida publik „Turandotilt“ tantsu osas oodata võib?

„Turandot“ on klassikalises ooperirepertuaaris üks suuremaid teoseid. See väljendub nii muusika võimsuses, esinejate rohkuses kui ka lavateose visuaalses potentsiaalis. Tants on keele ja muusika visualiseerimisel üks parimaid vahendeid, millega sellist võimsat vaatamängu toetada. See on mulle väga südamelähedane suhtlusvahend, niisiis kavatsen publikule loo jutustamisel igati tantsu kaasata.